

ENDAGAANO ENKADDE I

Endagaano Enkadde I: Eby'okusomako

Eby'okuwandiika

EKIBIINA 1:

- I. Enyanjula y'essomo.
- II. Pentatuuki.

EKIBIINA 2:

- III. Ekitabo ky'Okuberyebereye:
 - A. Enyanjula.
 - B. Ebyafaayo By'okutonda.
 - C. Okugwa, Amataba, ne Babeeri.
 - D. Ibulayimu, Isaaka ne Yakobo.

EKIBIINA #3:

- III. Ekitabo ky'Oluberyebereye:
 - D. Ibulayimu, Isaaka ne Yakobo. (okweyongerayo)
 - E. Yusufu.
 - F. Okumaliriza.

EKIBIINA #4:

- IV. Okuva, Okubala, Ekyamateeka Olw'okubiri.

EKIBIINA #5:

- V. Abaleevi.
Ekigezo.

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika —

Endagaano Enkadde I: Ekigezo

Obubonero 20 Bwoyinza Okufuna mu Bibuuzo Bino

- 1) Kozesa emitendera esatu egya weema okulaga engeri gyebikwaatagana ne Yesu era onyonyole buli mitendera omulimu gwagwo n'amakulu (olup. 253).
- 2) Nyonyola ekirowoozo ky'obusatu engeri gyekyaragibwa amangu ddala mu kitabo kya Lubereberye (Emp. 239,240).
- 3) Mu Lub 6:2 (abaana ba Katonda be baani? (Yogera era ne ku kufanana kwa bawala ba bantu, n'ekibi kyebenyigiramu ate nokuwagirowo eky'okuddamu kyo) (olup. 241).

Obubonero 10 Bwoyinza Okufuna mu Bibuuzo Bino

- 1) Wa ensonga musanvu enkulu eziri mu Penteteuki (tewetaaga kujuliza). (emp. 236,237).
- 2) Nyonyola enakku z'okutonda okusinzira ku "bitundu" "n'abafuga" (olup. 238).
- 3) Wumbawumbako engeri "yolunyiriri olw'omubiri" oluli mu Lub 16 ne 21 (tekamu oluyiriri olukulu n'enjigiriza enkulu) (olup. 243).
- 4) Wandika ensonga taano ez'obufuzi bwa Katonda okulonda omwana ow'okubiri okuba nga ali waggulu wa omubereberye (olup. 250).
- 5) Wandika engeri satu Okuva mwekulina ebifanana n'ebikolwa ebisembayo eby'obulamu bwa Kristo (olup. 251).
- 6) Nyonyola ekilowoozo ky'ekiweebwayo ekyokebwa (wa ekitundu wa welunyonyolwa, omukolo oba ensonga ya sadaaka, n'ebisolo ebyakozesebwa) (olup. 255).

ENDAGAANO ENKADDE I

I. Enyanjula Y'essomo.

Eby'okuwandiika

Endagaano Enkadde (E.En) Amassomo Agalimu:

Endagaano enkadde ngazi nyo okusobola okugiyiga ekimala mu massomo agasengekebwa mu bufunze. Si kiruubirirwa kyaffe okuyiga Endagaano Enkadde yona mu ssomo lino. Ekiruubirirwa kyaffe kwe kuyita mu Endagaano Enkadde:

- 1) Okuyiga okw'enjawulo okwa wamu okulimu ekitundu ekigazi eky'ebyawandiikibwa oba omulamwa ogwa wamu.
- 2) Okuyiga okw'enjawulo okulaga ekitundu ky'Ekyawandiikibwa ekimu oba omulamwa oba omutwe.

Tujja kunoonya okuteekawo okusiima Endagaano Enkadde nga tufunayo okutegeera okulungi okw'ebigendererwa byayo n'ebigirimu.

Amassomo g'Endagaano Enkadde gategekeddwa mu massomo asatu okusinziira ku bitundu ebisatu ebinyonyolwa enzivuunula y'Olwebbulaniya ey'Endagaano Enkadde (eyitibwa Masoretic):

Amassomo g'Endagaano Enkadde Asatu:

Endagaano Enkadde I: Ebitabo ebitano **EBYA MATEEKA** (Pentatuuki).
Muno mulimu: Oluberyeberye, Okuva, Eby'Abaleevi, Okubala, Ekyamateeka.

Endagaano Enkadde II: Ebitabo 21 ebya **BANNABBI**. Muno mulimu
'Bannabbi Abasooka": Yoswa, Ekyabalamuzi, 1
Samwiri ne 2 Samwiri, 1 Bassekabaka ne 2
Bassekabaka: "Bannabbi Ab'Oluvanyuma": Isaaya,
Yeremiya, Ezeekyeri, n'Ekumi n'Ababiri (Koseya -
Malaki).

Endagaano Enkadde III: Ebitabo 13 **EBY'EBIWANDIIKO**. Muno
mulimu: Zabbuli, Ngero, Yobu, Oluyimba, Luusi,
Kukungubaga, Mubuulizi, Eseza, Danyeri, Ezera,
Nekemiya, IEyomumirembe ne 2 Ebyomumirembe.

ENDAGAANO ENKADDE I

A. Canon y'Endagaano Enkadde.

Eby'okuwandiika —

1. “Canon” kyeki? Canon y'ebyawandiikibwa ekolebwa ebyo ebyandiikibwa ebitukuvu ebimanyiddwa nga ekigambo kya Katonda kubanga bikwaatagana n'omutindo gw'okulungamizibwa kwa Katonda n'obuyinza.
2. Entegeka nebiri mu Ndagaano Enkadde.
 - a. Tujja kukozeza entegeka ya Masoretic Text (enzivuunula y'Olwebbulaniya). eyitibwa **Tanak.. Tanak** kye kiva mu kugabanyamu Endagaano Enkadde mu bitundu bisatu okusinziira ku bigambo by'Olwebbulaniya bisatu:
 - 1) Tor Ah (TA) oba Amateeka.
 - 2) NAviim (NA) oba Bannabbi.
 - 3) Kethubim (K) oba Ebiwandiiko.
 - b. Ekipande ekiddako kiraga ebitundu ebigabanyiziddwamu n'ebirimu.

Amateeka (Torah)	Bannabbi (Naviim)	Ebiwandiiko (Kethubim)
Oluberyeberye	Bannabbi Abasooka:	Ebiyiye:
Okuva	Yoswa	Zabbuli
Eby'Abaleevi	Ekyabalamuzi	Ngero
Okubala	I ne II Samwiri	Yobu
Ekyamateeka	I ne II Bassekabaka	
	Banabbi	Emizingo:
	Ab'Oluvanyuma:	Oluyimba
	<u>Abakulu</u>	Luusi
	<u>Abato</u>	Kukungubaga
	Isaaya	Mubulizi
	Yeremiya	Eseza
	Ezeekyeri	
	Amosi Zefaniya	Ebirala (Ebyafaayo):
	Kagayi Obadiya	Danyeri
		Ezera
	Yona Zekaliya	Nekkemiya
	Mikka Malaki	I Ebyomumirembe
		II Ebyomumirembe
Ebitabo 5	Ebitabo 21	Ebitabo 13

ENDAGAANO ENKADDE I

B. Ebiro By'Endagaano Enkadde.

Eby'okuwandiika

Omuwandiisi Kyakyogerako:

Newankubadde nga kizibu okwogera ku nnaku zenyini lwebyawandiikibwa, tujja kuteekawo ekipande ekiddako okusobola okufuna endowooza eya wamu ku biro by'ebiseera Endagaano Enkadde byeyamala (okusinziira ku nnaku z'obulombolombo).

Ebiro bya Baibuli	Ebyabawo Ebikulu	Ebiro by'Ensi
4004 - 2234 Kristo nga tanazaalibwa Ebiro By'olubereberye	4004 - Okugwa 2348 - Amataba 2234 - Omunaala gwa Baberi	Amatwaale ga mawanga g'omu Buvanjuba
2348 - 1706 Kristo nga tanazaalibwa Ebiro bya bajjaffe	1921 - Okuyitibwa kwa Ibulayimu 1760 - Yakobo adduka Esawu 1715 - Yusufu afuuka omufuzi wa Misiri 1706 - Amaka ga Yakobo gagenda mu Misiri	Amatwaale ga Misiri ???
1706 - 1451 Kristo nga tanazaalibwa Ebiro byo okuva 1394 - 1095 Kristo nga tanazaalibwa Ebiro bya Balamuzi	1635 - Okufa kwa Yusufu 1571 - Okuzaalibwa kwa Musa 1491 - Okuva 1452 - Yoswa alondebwa okuba omuku- lembeze 1451 - Okusomoka Yoludaani 1451 - 1444 - okuwamba Kanani 1394 - 1354 - Osunueri 1249 - 1209 - Gidyoni 1157 - 117 - Eli 1117 - 1095 - Samwiri	ETWAALE LYA BABULOONI ERYASOOKA
1095 - 975 Kristo tanazaalibwa Ebiro by'Obwakabaka Obwa wamu	1095 - 1055 - Sawulo 1055 - 1015 - Dawudi 1055 - 975 - Sulemaani 1004 - Okuwaayo kwa Yekaalu	1100-625 ETWAALE LYA BUSUULI
1095 - 975 Kristo nga tanazaalibwa Ebiro by'Obwakabaka Obwawukanyemu	Isirayiri Yuda 975 - Yerobowamu 975 - Iekobowaamu 730 - Okutuukaku 598 - okutuuka ku Koseya Zedekiya 721 - Mub buwanga 587 - Mu buwanga nguse nguse	970 - Obwakabak bwa Busuuli butandikibwawo 753- Ruumi etandikibwawo 625-536 ETWAALE LYA BABULOONI
587 - 400 Kristo tanazaalibwa Ebiro by'okukumawo Okuva mu Buwanganguse	535 - Okudda kwa bayudaaya mu kufuga kwa Zerubaberi 516 - Okuwaayo Yekaalu 458 - Abayudaaya abalala bakomawo wansi wa Ezera Nekkemiya addayo eYerusalemi okudab- iriza ebisenge	536 - Kuulo awamba Babulooni ETWAALE LYA BUPERUSI

ENDAGAANO ENKADDE I

II. Pentatuuki.

Eby'okuwandiika—

A. Ebiri mu Pentatuuki.

1. Ebitabo ebitaano ebisooka mu Baibuli bitera okuyitibwa Amateeka, Torah oba Pentatuuki (kitegeeza 'mizingo etaano').
2. Ebitabo ebitano ebya Musa (Mak 12:26; Luk 16:29; 24:27, 44; Yok 1:45; 5:46) mulimu:
 - a. Oluberyeberye - Ekitabo kino kilimu entandikwa y'ebyabaawo eby'ebyafaayo n'obulamu bwa Bajjajjaffe (Ibulayimu, Isaaka, Yakobo ne Yusufu).
 - b. Okuva, Eby'Abaleevi, Okubala ne Kyamateeka.
 - 1) Mulimu kumpi ebiwandiiko 20 ku 100 eby'Endagaano Enkadde.
 - 2) Biraga emyaka 40 egy'obukulembeze bwa Musa.
 - 3) Bilaga okubikkulirwa Katonda kweyebikkulira eri Isirayiri, okuva emisiri (ensi ey'obuddu) okutuuka e Kanani (ensi ey'ebisuubizo).
 - 4) Ebitabo bino ebina bikiikirira ekitundu ky'Ebyawandiikibwa ekisinga obunene ekikwaata ku kintu ekyabaawo kimu. Ekintu ekimu ekyo ekyabaawo kiyinza okunyonyolwa nga okununulibwa n'okunywezebwa kwa Isirayiri nga eggwanga.

B. Mu Bufunze Ebiri mu Byabaawo mu Pentatuuki.

Mu bufunze ebiri mu Pentatuuki: Ebiri mu bufunze ebya wamu ebiddako bikuwa endowooza eya wamu ku ntambula y'ebiri mu Pentatuuki:

1. Ebyafaayo by'okutonda (Lub 1,2).
2. Okugwa, Amataba, n'Omunaala gwa Baberi (Lub 3-11).
3. Bajjajjaffe: Ibulayimu okutuuka ku Yusufu (Lub 12-50).
4. Okununulibwa kwa Isirayiri: Okuva Emisiri okutuuka ku Lusozi Sinai (Kuv 1-19).
5. Abayisirayiri basiisira okulirana Olusozi Sinai (Kuv 20-Kubal 10).

ENDAGAANO ENKADDE I

6. Okwekooloobeza mu ddungu (Kubal 10-21).

7. Abayisirayiri basiisira ku nsenyi za Mowaabu (Kubal 22-Ma 34).

Eby'okuwandiika

C. Omulembe gw'Ebyabaawo Ebikulu mu Pentatuuki.

Omuwandiisi Kyakyogerako:

Kozesa ekipande ekiddako (okuva ewa Dr. John Rea)¹ okufuna endowooza eya wamu ey'emirembe gyegyatambulamu n'ebyabaawo ebikulu n'ebyawandiikibwa byakwo ebigenderako.

BYAWANDIIKIBWA EBIJULIZA	MWAKA NGA KRISTO TANA- ZAALIBWA	EKYABAAWO
Lub 1	?	Ennaku 6 ez'Okutonda
Lub 2	?	Okutondebwa kwa Adamu ne Kaawa/Okwonoona
Lub 6-9	?	Amataba ga Nuuwa
Lub 11:1-9	?	Omunaala gw'Ebaberu
Lub 11:27,28	2167	Okuzaalibwa kwa Ibulaamu Uri (Bukaludaaya owa wansi)
Lub 12	2092	Ibulaamu atuuka mu Kanaani/endagaano ya Ibulayimu
Lub 21:1-7	2067	Okuzaalibwa kwa Isaaka
Lub 25:21-26	2007	Okuzaalibwa kwa Esawu ne Yakobo
Lub 28-29	1930	Yakobo adduka nagenda e Karani
Lub 30:22-23	1917	Okuzaalibwa kwa Yusuufu
Lub 31-33	1911	Yakobo akomawo e Kanaani n'amaka ge
Lub 37	1900	Yusuufu atundibwa nga aweza emyaka 17
Lub 46	1877	Yakobo n'abennyumba ye bagenda eMisiri
Lub 50:26	1807	Yusuufu afa ng'aweza emyaka 110
Kuv 2:1-10	1527	Okuzaalibwa kwa Musa
Kuv 2:15	1482	Musa addukira e Midiyaani
1Bassek 6:1	1447	Okuva eMisiri/Omwaka gumu ku Lusozi Sinaayi/Endagaano ya Musa/Musa awandiika Kuv - leev - Lub
Kubal 10-14	1446	Okutambula okugenda eKadesi baniya/emmyaka 38 egy'okwekooloobya
Kub 20-21	1408	Okutambula okugenda eYoludaani/Musa awandiika Kub -Ma
Yos 1-12	1407	Yoswa alumba Kanaani
Balam 1:1 I Sam 8:3	1380 -105	Ebiro bya balamuzi (nga mwemuli Samwiiri)

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika—

III. Ekitabo kya Oluberyeberye.

A. Enjanjula eri Oluberyeberye.

1. Ekigambo ekikulu eky'ekitabo kiri "ntandikwa" Ekigambo Oluberyeberye mu Lwebbulaniya kiri 'bereshith' ekitegeeza "entandikwa".
2. Omulamwa omukulu kwe "kulokolebwa".
 - a. Okununulibwa kusumululwa".
 - b. Tulaba ebitundu bibiri eby'okununulibwa oba okusumululwa mu Lub 12:1-3:
 - 1) Okusumululwa kwe kuba **“n'omukisa.”**
 - 2) Omuwendo ogusasulwa olw'okusumululwa okwo kwe **“kubeera omukisa.”**
3. Engeri z'okugabanyamu ekitabo:
 - a. Ebitundu okusinziira ku kigambo "ebikwaata ku" (eky'okulabirako:Lub 2:4; 5:1; 6:9). Enkola eno ey'okugabanyamu Lubereberye evaamu ebitundu kumi ebikulu.
 - b. Ebitundu eby'ebyaafayo ebikwaata ku bantu (abantu abassukka mu kitundu kimu kya kubiri abawandiikibwa mu "Kisenge ekinene eky'okukkiriza" mu Abaebbulaniya 11 kirimu abantu ab'ebyaafayo okuva mu Lubereberye).
 - 1) Adamu okutuuka ku Nuuwa (Lub 1-11).
 - 2) Ibulayimu okutuuka ku Isaaka (Lub 11:27-25:11).
 - 3) Isaaka okutuuka ku Yakobo (Lub 25:19-35:29).
 - 4) Yakobo okutuuka ku Yusuufu (Lub 36-50).
4. Nga tuyiga ekitabo kya Lubereberye, tujja kukozesa ebitundu ebiri mu bufunze ebya wamu ebya Pentatuuki gyetwawadde waggulu.

ENDAGAANO ENKADDE I

B. Ebyafaayo by'Okutonda (Lub 1-2).

1. Ku Lubereberye ensi yali 'njereere nga yetabuddetabudde'. Katonda natonda okuva awatali, awerere oba awaenyese menyese (Lub 1:2). nga Katonda bwe yakola "ekirungi okuva "awatali" (Lub 1:4), era Akola ekirungi" (Bar 8:28) okuva mu bunafu bwaffe nawatali (2 Kol 12:9).
2. Ennaku z'okutonda. Katonda omutonzi asooka kukola "kiwulenge" nalyoka akijjuza.

Eky'okubaganyako Ebirowoozo

Kozesa akapande akaddako okusitulawo okubaganya ebirowoozo. Tuyinza kukozeza tutya mu bulamu bwaffe enono nti ebiwulenge bikolwebwa nebiryoka bijjuzibwa.

OLUNAKU 1	EBITUNDU Ekitangaala (pre-solara) W 3-6	ABAFUZI (nga tebanajjula) Ebyaaka eny. 14 - 19	OLUNAKU 4
2	Ebbanga (obwengula) enyiriri 6-8	Ebyenjanja/Ebinyonyi enyiriri 20 - 23	5
3	Enyanja nensi enyiriri. 9 - 13	Ensolo/omuntu enyiriri.24-31	6

C. Okugwa, Amataba, ne Baberi (Lub 3-11).

1. Ebyasooka ebilaga:
 - a. Obusatu.
 - 1) Katonda ayogerera mu bungi "Tukole". (laba Lub 1:26 ne Lub 11:7).
 - 2) Ekigambo Katonda mu Lwebbulaniya kiri "Elohim" (Lub 1:31 n'ebirala.). Ekigambo ky'Olwebbulaniya kiri mu bungi, song'ate bulijjo kiddibwako ekigambo ekitegeeza ekintu ekimu.
 - a) Kino kikwaatagana n'endowooza y'Obusatu. Katonda ali mu bungi song'ate ali omu era akolera mu bumu mu bingi Bwe.

Eby'okuwandiika

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika —

b) Mu Lwebbulaniya kino tuyinza okukilaga mu ngeri ez'enjawulo wakati wa "echad" ne "yachid".

(1) "Yachid" kivunulwa nga "omu". Kitegeeza "omu" mu ngeri y'okuba nti tokyawulamu.

(2) Nay'ate, "echad" kye kigambo ekikozesebwa mu Ma 6:4 Baibuli egamba nti Katonda ali OMU. Ekigambo ky'Olwebbulaniya kino kitegeeza "omu" mu ngeri y'obumu.

(a) Eky'okulabirako omwami n'omukyala bafuuka "echad" (omu).

(b) Emisana n'ekiro byafuuka "echad" (omu).

(c) Mu Kubal 13:23 tusoma ku "echad" (ekirimba kimu) eky'ezabbibu.

Eky'okubaganyako Ebirowoozo

Yogera engeri enkula y'obusatu gyebuyinza okutuyamba okutegeera enkula y'ebiddako:

- 1) Obufumbo
- 2) Omubiri gwa Kristo

b. Okununulibwa okuli mumusalaba (Lub 3:15).

- 1) Mu Lwebbulaniya ekigambo "obulabe" kitegeeza "okuyiwa omusaayi". Kino mazima kye kyandibaddewo ku musalaba.
- 2) Ekigambo 'ensigo' kiri mu ngeri ey'ekintu. Kyogera ku kuzaalibwa kwa Yesu (genderera engeri 'ezadde lye' gyelyogerwako nate nga Ye naye"). (laba Bag 3:16).
 - a) "Ezzadde lye" kitegeeza nsigo (emu) ya Maliyamu.
 - b) "Ye kitegeeza Yesu.
 - c) "Omutwe" kitegeeza kuzikiriza.
 - d) "Ekisinziro kitegeeza musalaba.

ENDAGAANO ENKADDE I

2. Ekibuuzo ekibuuzibwa ennyo bulijjo era ekizibu kiri;. Abaana ba Katonda be baani mu Lub 6:2?

Eby'okuwandiika

Eky'okubaganyako Ebirowoozo

Kozesa akapande akaddako okusitulawo okubaganya ebirowoozo n'okulaga enzivuunula ez'enjawulo eza "baana ba Katonda".

Ebintu	Enjigiriza 1	Enjigiriza 2	Enjigiriza 3	Enjigiriza 4
Abaana ba Katonda	Bamalaika abaagwa	Olunyiriri lwa Katonda mu Seezi	Obufuzi bw'ensikirano	Abasajja abassukkulumye (mu mubiri, mu magezi, n'ebirala)
Bawala ba bantu	Abantu Abakazi	lunyiriri lwa Kayini	Abakazi aba bulijjo	Abakazi abassukkulumye (mu mubiri, mu magezi, n'ebirala).
Ekibi	Obufumbo wakati w'emizimu n'abantu	obufumbo wakati wa batukuvu n'abatali batukuvu	okuba na bakazi abangi	Enkola ey'ekikugu ey'okugatta amagi g'omusajja n'omukazi okugezaako okutonda omuntu ow'ekikugu (omwoyo gwe kibi kino gwandifananye nekibi ekyo ku munaala gw'Ebaberu)
Obuwagizi	Ebigambo "abaana ba Katonda" bulijjo kiba kyogera ku bamalaika (Yob 1:638:7 Zab 29:1, 89:7 Yuda 6,7 kiyinza okutegeza ekibi	*Kyandibadde kikkiriziganya ne kyekitegeeza awaddako. Kya ndibadde kikkiriziganya n'omulamwa oguli wanno obakizibu mu birala ebisigadeyo mu Pentatuuki	*Abafuzi batera okwogerwako nga Katonda Kuv 21:7; 22:8, 9, 28 Zab 82:1,6	Ekirowoozo ekisinga kisoboka okuba(batabani ne bawala ba Katonda Ababalagavu enyo okuzaala kw'omu butonde bwekwassukka kwavamu mataba. Okuzaaza kw'ekikugu mu sayansi bwekunassukka kunavamu ki?

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika—

D. Ibulayimu, Isaaka ne Yakobo (Lub 12-36).

1. Emikisa.
 - a. Yiga Lub 12:1-3.
 - 1) Wano tuyinza okwetegereza wo ebintu bibiri ebikulu mu ntegeka y'obunuzi.
 - a) Kuzimbiddwa ku ndagaano oba ekisuubizo.
 - b) Kulimu ebigendererwa bwa mirundi ebiri.
 - (1) Naakuwa omukisa.
 - (2) Onowa abalala omukisa.
 - 2) Wano tulaba nti entegeka y'obununuzi kwe kulonda abantu n'okukolera mu bantu abo okusobola okutuuka ku bantu abalala (okuwa abantu omukisa era n'okubakozesa okuwa abantu abalala omukisa).
 - b. Olunyiriri olukulu luli Lub 12:4. Okugonda gwe mulamwa omukulu ogw'olunyiriri.
 - 1) Ani?---Ibulayimu.
 - 2) Kiki?---Yagenda mu maaso.
 - 3) Lwaki?---Kubanga Mukama yamugamba.
 - c. Okuyigiriza kwa Katonda okuli wano okukulu".
2. Oluganda.
 - a. Yiga Lub 13:8,9.
 - 1) Abakulembeze bayinza okwewala okukontana newankubadde nga abagoberezi baabwe tebaagala kukwewala (oluny. 7, 8).
 - 2) Okwewala okukontana okubi, omu ku bakulembeze alina okulaga obwetowaze n'obutaba wa mululu (oluny. 9).

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika —

- b. Olunyiriri okukulu luli Lub 13:9. Ibulaamu, mu bwetowaze n'obutaba n'obuteyagaliza birungi yekka, yawa Lutti okubanga asalawo oba yaumusaamu ekitiibwa.
 - c. Emulamwa gy'eby'okuyiga wano emikulu bwe bumu, oluganda, n'obuteyagaliza birungi ffeka.
3. Ekisuubizo.
- a. Yiga Lub 15 ne 18. Ekisuubizo kya mangu oba kya mu maaso ate kiri kimu oba bingi.
 - 1) Mu Lub15:4, ekisuubizo kya "mwana mulenzi".
 - 2) Mu Lub 15:5, 18 ekisubizo kya "zadde dene". Kya mu maaso era kyam bungi.
 - b. Olunyiriri olukulu luli Lub 15:6. Okukkiriza kubalwa nga obutuukirivu.
 - c. Emilamwa gy'eky'okuyiga emikulu gili kuweebwa butuukirivu olw'okukkiriza (Bag 3:6), era nti obwenkanya bwaKatonda bunyonyolwa olw'obwesigwa Bwe eri ebisuubizo Bye (yiga Bar 9).
4. Olunyiriri lw'omubiri.
- a. Yiga Lub 16 ne 21:9-21.
 - 1) Olunyiriri lw'omubiri luzaalibwa n'ebigendererwa bya mubiri (obutaba na kukkiriza, obuteguya).
 - 2) Katonda alina okusaasira eri ab'olunyiriri lw'omubiri (laba Lub 16:7-10).
 - b. Olunyiriri olukulu luli Lub 16:11. Katonda awulira (Isimayiri) era addamu.
 - c. Emilamwa gy'eby'okuyiga emikulu kye kisa eri bonna, omutima gwa Katonda eri abantu bonna, n'olunyiriri lwa balondemu.

ENDAGAANO ENKADDE I

5. Endagaano y'obukwakulizo.

a. Yiga Lub 17.

1) Ekitundu kya Katonda mu ndagaano:

- a) Ibulayimu alibeera jajja wa mawanga (endagaano ya kweyongerayo).
- b) Ibulayimu alifuna ettaka.

2) Ekitundu kya Ibulayimu mu ndagaano; Okukomola (akabonero ak'obuwulize, obwesigwa, n'okwewaayo).

b. Olunyiriri olukulu luli Lub 17:10. Ekirowoozo kyendagaano kiwumbibwawumbibwako wano.

c. Ekirowoozo eky'okuyiga ekikulu ky'ekirowoozo ky'endagaano.

6. Katonda omugabi w'obulokozi.

a. Yiga Lub 22.

1) Isaaka nga ekika (ekisikiriza ekiri mu maaso oba eky'okulabirako ekilaga eby'omumaaso) eky'a Yesu ne Ibulayimu kyekika kya Kitaffe.

- a) Gerageranya Lub 22:2 ne Yok 3:16.
- b) Abasomi bagamba nti ensi ya Moriya yali mu kifo kye kimu ne Gologosa.
- c) Gerageranya Lub 22:6 n'ekkubo Yesu lye yatambula bwe yetikka omusalaba gwe okutuuka eGologosa (via de la rosa).
- d) Gerageranya Lub 22:7 n'emboozi wakati wa Yesu ne Kitaffe mu Lusuku Gesusemani.
- e) Gerageranya Lub 22:10 ne Isa 53:6.
- f) Lowooza Lub 22:14 nga obunabbi bw'omusalaba eGologosa (jukira olusozi lwa Mukama oba Gologosa obolyawo lufanana ne Moriya).

Eby'okuwandiika —

ENDAGAANO ENKADDE I

- 2) Katonda ye mugabi w'obulokozi. (Laba Lub 22:8, 13, 14).
Genderera engeri 'omwana gw'endiga ya Katonda' gye gwadda mu kifo.
- b. Olunyiriri olukulu luli Lub 22:14. Wano tulaba obukakafu ku bugabirizi bwa Katonda mu kulokoka.
- c. Ekirowoozo ky'okuyiga ekikulu, ky'ekirowoozo ky'obulokozi.
7. Obugulumivu bwa Katonda.
- a. Yiga Lub 25 ne 27.
- 1) Wagenda kubaawo amawanga abiri okusinziira ku kulonda kwa Katonda omukulu. (Ibala Mal 1:1-5 ne Bar 9).
- 2) Katonda aligaba omukisa okusinziira ku bugulumivu Bwe. Newankubadde nga Yakobo yalabika nga abba omukisa, yakitegeera nti omukisa omuntu tayinza kugubba naye Katonda yagugaba (Lub 32:26).
- b. Olunyiriri olukulu luli Lub 25:23. Wano tulaba omusingi gw'enkola ya mawanga abiri oba abantu ababiri.
- c. Ekirowoozo eky'okuyiga ekikulu bebo abali mu bantu Katonda balonda n'obugulumivu bwa Katonda mu kulondebwa okwo.
8. Ekisuubizo kyeyongerayo.
- a. Yiga Lub 28.
- 1) Ekisuubizo kya kaakati. Endagaano eddibwamu. Gerageranya Lub 12:1-3 ne 17:1-8 wamu ne 28:13, 14.
- 2) Ekisubizo kikwaata ku bya mu maaso. Gerageranya Mat 28:19, 20 wamu ne Lub 28:14, 15 (“ensi yonna”; “ndi waamu nawe”).
- b. Olunyiriri olukulu luli Lub 28:15. Wano tulaba endowooza enkulu ey'ekisuubizo.
- c. Ekirowoozo ky'okuyiga ekikulu bwe bwesigwa bwa Katonda eri ebisuubizo bye “n'Okutumibwa Okunene”.

Eby'okuwandiika—

ENDAGAANO ENKADDE I

9. Okumenya n'okukola omuntu.

a. Yiga Lub 32.

1) Yakobo Katonda amumenya (kati asobola okukozesebwa).

a) Okusooka Yakobo yamegana ne Esawu. Ate era namegana ne Labani. Ate nadamu nate okumegana ne Esawu.

b) Oluvanyuma, yamegana ne Katonda yenyini (laba Kos 12:3-5).

2) Katonda ye yakola Yakobo.

a) Yakitegeera nti omukisa gulina kuva eri Katonda Katonda olwo naddamu okumutuuma elinnya.

b) Kino tuyinza okukilaba nga kifanana n'okuzaalibwa ogw'okubiri (laba 2 Kol 5:17 ne Mat 11:12).

b. Olunyiriri olukulu luli Lub 32:28. Wano tulaba okukyuuka n'erinnya elikyuusibwa.

c. Ekirowoozo ky'okuyiga wano ekikulu kiri nti Katonda assukkulumye mu kukola kwe n'okumenya.

E. Yusufu (Lub 37-50).

1. Amadaala musanvu ag'okussaamu ekitiibwa mu bulamu bwa Yusufu.

a. Yalina okutya Katonda (yiga Lub 39:1-4).

1) Okusinziira ku byonna ebyamubaako (oluny. 1).

2) Ku kikwaatagana n'omukisa gwe yalina mu bulamu(oluny 2).

3) Nengeri zonna abantu zebalabamu obulamu bwe (oluny3).

b. Omukozi w'emirimu omwesigwa era owa mazima(yiga Lub39:5,6).

1) Okugaba omukisa eri abalala (oluny. 5).

2) Okusinziira ku buvunanyizibwa bwe yafuna (oluny. 6).

Eby'okuwandiika —

ENDAGAANO ENKADDE I

c. Okuziyiza ebikemo (yiga Lub 39:7-12).

- 1) Ku kikwaatagana ku malala n'okwegomba (oluy. 7, 8). Tegeera nti amazima gesigamye ku kukkiriza buvunanyizibwa n'okwewaayo gye buli (oluny. 8, 9). Era tegera engeri ebiri mu luny 9 gyebikikiriramu okununulibwa kw'ebikolwa by'ekyo ekyabaawo mu Lub 2:16, 17.
 - a) Katonda teyagaana Adamu ne Kaawa muti gwonna wabula omuti ogw'okumanya obulungi n'obubi. Adamu ne Kaawa bayonoona eri Katonda bwe batwaala ekibala okuva ku muti ogwo gwokka Katonda gweyabagaana.
 - b) Potifa talina kintu kyonna kyeyagaana Yusufu okujjako mukyala we. Yusufu teyayona eri Katonda kubanga yaziya okukemebwa okwokukola ekintu Katonda kyeyagaana.
- 2) Ekikwaata ku kubeera omunywevu era omunyiikivu (oluny. 10).
- 3) Ekikwaata ku kudduka ebikemo (oluny. 12).

d. Okuganja okuva eri Katonda (yiga Lub 39:21-23).

- 1) Ekikwaata ku kumuwa okuganja mu maaso ga balala (oluny. 21).
- 2) Ekikwaata ku kufuna obuvunanyizibwa n'obuyinza. Genderera engeri Yusufu gye yasobola okukozesebwa olw'obumanyirivu bwe yali amaze okufuna (oluny. 22, 23).

e. Embeera z'obufuzi (yiga Lub 40:1-15).

- 1) Ekikwaata kwekyo ensi kyeyita "ekyaali kibaddewo" (oluny. 3).
- 2) Ekikwaata ku mbeera efuula ensi okuwulira nga telina buyambi (oluny. 8). Laba Falaawo bwatalina kyakola kirala mu mbeera eyo wabula okutegeera obufuzi bwa Katonda (41:14).

Eby'okuwandiika —

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika —

Ekyokulabirako Kyomuwandiisi:

Ebika by'embeera zino, mikisa minene eri abantu ba Katonda. Ensi bwebulwa eky'okuddamu, eyinza okwagala okudda eri Katonda. Eky'okulabirako, ensi telina kya kudamu eri SILIMU. Wano waliwo omukisa eri abantu ba Katonda. Katonda ayinza okuwonya SILIMU newankubadde nga omuntu talina ddagala limuwonya.

Sa Muno Eky'okulabirako Kyo:

- f. Okuwa Katonda ekitiibwa (yiga Lub 41:16). Ekikwaata ku butetunulira n'otunulira Katonda (oluny. 16).
- g. Okubikkulirwa kwa Katonda (yiga Lub 41:25-45).
 - 1) Ekikwaata ku mazima, okutegeera n'okulungamizibwa (oluny. 25-36).
 - 2) Ekikwaata ku kubeera n'amagezi ensi geyagala n'ebyetaago (oluny. 38,39) Abantu ba Katonda balina okukozesebwa okusalirawo abantu bonna kubanga balina amagezi ga Katonda (oluny. 40-45).
 - a) Ebiva mu bino byonna ky'ekitiibwa ekikutwaala mu kumanyibwa okuyita mu kuweereza.
 - b) Olunyiri olukulu luli Lub 41:38. Era n'ensi etegeera Katonda nga akolera mu bantu be.
 - c) Ekirowoozo ky'okuyiga ekikulu kiri nti Katonda mu bukulu bwe asitula abantu okubateeka mu bifo ebyekitiibwa okusobola okumanyisa amawanga era n'okuwa elinnya lye ekitiibwa.

ENDAGAANO ENKADDE I

2. Omwoyo gwa Yusufu okufanana nogwa Kristo.

a. Yusufu yasonyiwa ebibi bya baganda be (yiga Lub 45:1-15).

1) Yalina okwagala n'okusaasira abonoonyi (oluny. 2).

2) Teyagezaako kwenyumiririza ku bononyi. Yasonyiwa era ne yelabira nga talaga bukawu bwonna (oluny. 5).

b. Yusufu yalaga okwewaayo n'okussaamu bazadde be ekitiibwa (Yiga Lub 46:29).

c. Yusufu yasasula obulungi mu kifo ky'obubi (yiga Lub 50:19-21).

1) Yalaga okussasira, ekisa, okulumwa n'okwagala eri abonoonyi (oluny. 21).

2) Yategeera obugulumivu bwa Katonda era yategeera nti Katonda awanyisa obubi nabufulamu ekirungi (oluny. 19, 20).

a) Ekyavaamu kyaali nti Yusufu yaweebwa omukisa okusobola okubeera omukisa eri abalala (wejukanye Lub Gen 12:1-3).

b) Olunyiriri olukulu luli Lub 50:20 (era laba Lub 45:5; Baf 1:12; Bar 8:28).

c) Ekirowoozo ky'okuyiga ekikulu kiri nti Katonda akozesa bantu be okuwa abalala omukisa.

Eby'okuwandiika

F. Okumaliriza oluberyberye.

1. Entegeka y'okununulibwa erimu ebitundu bibiri: (Lub 12:1-3):

a. Okuweebwa omukisa n'okuwa abalala omukisa.

b. Okumanya Katonda n'okumumanyisa.

c. Omukisa n'obuvunanyizibwa.

d. Ekisuubizo n'ekyokukola.

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika —

2. Entegeka y'okununulibwa erimu ebisubizo eri Isirayiri basobole okuwa omukisa amawanga amalala.
 - a. Katonda ayagala Isirayiri: Katonda yanyiikira okubategeezanga ekisubizo kye okubawa ensi n'ezadde (amawanga amangi).
 - b. Katonda ayagala amawanga:
 - 1) Ibulayimu yegayirira olwa Sodoma (Lub 18,19).
 - 2) Katonda yalaga okufaayo okunene n'okusasira eri Isimayiri (Lub 21).
 - 3) Ekirooto kya Yakobo nga bamalaika balinya amadaala kirabika nga kikwatagana n'eky'okubuulira enjiri eri abalala (Lub 28).
 - 4) Katonda yawa Misiri omukisa okuyita mu Yusufu (Lub 50:20).
3. Entegeka y'obununuuzi erimu obufuzi bwa Katonda mu kulonda ne mu kukola.
 - a. Enonda ya Katonda omukulu erabika mu kusalawo okulonda abaana ab'okubiri mu kifo ky'ababereberye.
 - 1) Seezi mu kifo kyayini.
 - 2) Seemu mu kifo kya Yafeesi.
 - 3) Isaaka mu kifo kya Isimayiri.
 - 4) Yakobo mu kifo kya Esawu.
 - 5) Yuda ne Yusufu mu kifo kya baganda baabwe.
 - 6) Efulayimu mu kifo kya Manase.

ENDAGAANO ENKADDE I

b. Omulimu gwa Katonda omufuzi gulabika mu kuddingana kw'omuwendo musanvu (akabonero k'okutuukirira aka Bayudaaya abasooka).

1) Ebigambo musanvu mu Lub 1:1. (Kyajjibwa mu Lwebbulaniya)

2) Ebigambo 7x2 (14) mu Lub 1:2. (Kyajjibwa mu lwebbulaniya)

3) Ennaku musanvu ez'Okutonda.

4) Emyaka musanvu egy'ebyengera.

5) Emyaka musanvu egy'enjala.

6) Abazukulu 70 aba baana ba Nuuwa.

7) Abazukulu 70 aba Yakobo.

Eby'okuwandiika —

IV. Okuva/Okubala/Kyamateeka.

A. Ebyawamu ebifanagana mu Ndagaano Empya.

Eky'okubanganyako Ebirowoozo

Yiga ekifananyi ekiddako era okikozese okuteekawo eky'okwogera ku ngeri Okuva gyekufananya ebintu ebyabaawo mu bulamu bwa Kristo.

14 omwezi ogusooka (12:6) okutuusa nga 1 omwezi ogw'okusatu (19:1) ziba nnaku 50

Okuyitako (Kuv 12)



Gologosa

Enyanja emyuufu (Kuv 14)



Okuzuukira

Sinai=Amateeka Gaweebwa (Kuv. 19,20)



Pentekoote=Omwoyo Aweebwa

Okuva ku lunaku Yesu lwe yakomererwa okutuusa ku lunaku lwa Pentekoote ziri ennaku 50.

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika—

B. Weema ey'okusisinkaniramu (Yiga Kuv 25-30).

1. Weema ekiikirira Endagaano Enkadde ey'omubiri erabisa amazima g'eby'omwoyo eby'Endagaano Empya ekwaata kwebyo Kristo byeyatukolera. Buli bitundu omusanvu ebya yekaalu zirina okutuukirira kwaliwo mu Yesu.
2. Ebitundu ebiri mu lusiira.
 - a. olugya olwebweru, olwalimu ebafu.
 - b. Ekifo ekitukuvu, ekyalimu emeza yemigaati, ekyoto ky'obubani, ne taala yekikondo kya zaabu.
 - c. Awatukuvu wa watukuvu, ekirimu esanduuko ye ndagaano ne jjijji eryawula.
3. Sitenseni musanvu ez'olusisira.

ENDAGAANO ENKADDE I

Eky'okubaganyako Ebirowoozo

Eby'okuwandiika

Kozesa ekifananyi ekidako okuletawo okutegeera n'okwogera ku bikwata ku lusisira (era laba Beb 9 ne 10).

Sitenseni	Omulumu	Amakulu gabyo	Ebikwatagana ne Yesu
Ebafu y'oku kyoto	Byakozeseba lwa sadaaka zabisolo	Okwenenya Empeera y'e	Musaayi gwa Yesu
Ebafu	Byakozesebwa olw'o kulongoosa n'okunaaza Abantu bali tebayinza kusukka wano (nga bwe tutayinza okugenda eri Katonda Omutukuvu nga tetulongoosebwa	Okulongoosa	Omusalaba (Yok 13:7,8; 15:2,3)
Emeeza yemi gaati egyokulaga	Okulaga okulaga okube rawo kwa Katonda nobugabirizi bwe	Wesige mukama	Yesu bwe bugabirizi bwaffe. Obwesigwa bwaffe buli mu ye
Ekyoto ky'o bubani	Okwegayiririra olwa bantu	Okusaba n'oku sonyiyibwa	Yesu lye vumbe eriwunya obulungi eryobubani n'okwegayirira
Ekikondo kye taala ya zaabu	Okulaga Katonda omusana	Obuwereeza no kutumibwa	Yesu ekitangaala kyensi
Ejjiji	Okulaga okwawukana wakati wa Katonda n' omuntu. Waliwo kakobe ne kyali futi 28 okugenda wagulu ne inki 6 obugumu naye lyayulikamu okuva wagulu okutuuka wansi Yesu bweyafa ku musalaba. (Jesephus mu na byafayo agamba nti abayudaaya balitunga mangu nyo okulizawo ne balyoka bagamba nti yabadde musisi	Enkolagana esoboka	Ejjiji gwemubiri gwa Kristo (Beb 10:19,20). Okuyita mu kumumenya ku musalaba tusobola okuyingwa mu mu watukuvu wa watukuvu nga bakabona.
Esanduuko ndagaano	Mwalimu okuberawo kwa Katonda. Kabona yayingira ngayo omulundi gumu buli mwaka (kati tuli mu Kristo ne Kristo ali mufte bulijjo)	Enkolagana etegerebwa	Yesu kati ali mufte. Fe Sanduuko yendagaano. Tulimu emanu (Yok 6:32-35. Tuli bakabona ne kabona omukulu abera mufte (omuggo gwa Alooni nagwo gwali musanduuko

ENDAGAANO ENKADDE I

C. Ebikwata ku bantu mu ndagaano.

Eby'okuwandiika—

1. Obuyinza bwabantu. Buli muntu alina okuba obulungi era nga akumibwa (Kuv 20:13; Ma 5:17; Kuv 21:16-31; Balev 19:14; Ma 24:7; 27:18).
2. Obukuumi eri okuwayirizibwa (okuv 20:16; 23:1-3; Balev 19:16; Ma 5:20; 19:15-21).
3. Abakazi balina obutayisibwa bubi (Okuv 21:7-11, 20; Ma 21:10-14).
4. Obuyinza obwenkanakana:
 - a. Ku sabiiti (Okuv 20:8-11; 23:12; Ma 5:12-15).
 - b. Okugezebwa okulungi (Okuv 23:6, 8; Abalev 19:15; Ma 1:17; 16:18-20; 19:15-21).
 - c. Obukuumi bw'obusika (Kubal 25:5-7; Ma 25:5-10).
 - d. Obukuumi bwebintu (Ma 5:19; 22:1-4; Okuv 22:1-15).
 - e. Obukuumi bw'omulmu mu bwetavu (Balev 19:13; Ma 24:14; 25:4).
5. Okugabana nabo abali mu bwetavu (Okuv 23:10,11; Ma 24: 18, 19; 24:19-21).
6. Abo abali mu bwetavu tebalina kukolebwa bubi (Okuv 22:21-27; Balev 25:35, 36; Ma 23:19).
7. Ebisolo birina okulabirirwa n'okuyisibwa obulungi (Okuv 23:5,11; Balev 25:7; Ma 22:4-7; 25:4).

V. Ekitabo kyabaleevi.

A. Endowooza ezimanyibwa ku Abaleevi.

1. Ekitabo kirimu ebiragiro bya Yahweha ebyo **butukuvu** mu kusinza .
2. Ekigamo ekikulu bwe **Butukuvu**.
3. Esuula enkulu eri Balev 16 (okuyangirirwa kuleeta obusobozi bwo **butukuvu**).

ENDAGAANO ENKADDE I

4. Olunyiriri olukulu luli Leev 19:2 (Katonda y'ensibuko y'obutukuvu). Lowooza ku ngeri gyekyeyongera okulabikamu mu Ndagaano Empya mu ngeri yemu (1 Yok 4:19)

Eby'okuwandiika

B. Emiramwa egy'enjawulo mu Baleevi.

1. Kozesa ekipande ekiddako okunyonyola enkola ya sadaaka nga bweyayogerwako mu Abaleevi.²

Elinya	Omugabo gw'e byokebwa	Emigabo emirala	Ensolo ezakozesebwa	Omukolo oba ensonga ya sadaaka	Olugero
Ekiwebwayo ekyokebwa	bona	tewali	ensajja eteriiko bulema oba ensolo okusi nzira ku bugaggga.	okusinza okw'obwa nakyeewa: okuwangula ekibi kyonna ekiraga okwemalirira,okwewaayo n'okweweeraayo ddala eri Katonda.	Leev 1
Ekiwebwayo eky'obutta.	omugabo gw'okujukiza	kiliibwa bakabona	obugaati obuta zimbulukuswa oba obutta bulina okuteekebwa mu munnyo	okusinza okw'obwa nakyeewa: okwebaza olwebibala ebiberyebereye: okutegeera obugabirizi bwa Katonda n'obulungi bwe	Leev 2
Ekiwebwayo olw'emirembe	omugabo gwa masavu	kigabanyazibwa: kabona n'oyo akiwaayo olw'emirembe	Ekisajja n'ekikazi ekitaliiko bulema okusinzira ku bugaggga (nekyokuwaayo olw'okwagala obulema obutono tebukirizi bwa).	okukungaana (kwalimu okuliiraawamu) olw'omukisa ogutasuubirwa: okusumululwa okuva mu bweyamo olw'okwebaza okwa byonna	Leev 3 22:18-20
Ekiwebwayo olw'ekibi	omugabo gwa masavu	kiliibwa kabona	kabona/abantu: ente enume Kabaka: Embuzi enume omuntu: embuzi enkazi	embeera okutukuzibwa we kwetagisiza: ekibi ekitali kigenderere awatali bwetaavu bwa kuzzibwa bujja; kiteekwa buteekwa.	Leev 4:1-5:13
Ekiwebwayo olw'omusango oba ekiwebwayo olw'okwo noona	Omugabo gwa masavu	kiliibwa kabona	Endiga eterina bulema	Embeera nga toyinza kugaana musango n'obwetaavu bwokudda obujja: Nga wabaddewo okukozesa obubi ekintu ekitukuvu	Leev 5-6:7

ENDAGAANO ENKADDE I

2. Okulaba Embaga z'Endagaano Enkadde.

Eky'okubaganyako Ebirowoozo

Yiga olukalala lwe mbaga oludako ea oyogere: Kiki ekyakolebwa? Ebigendererwa byakyo byali ki? Bikwatagana bitya nendagaano empya ate n'obulamu bwa Kristo?

- **Okuyitako** (Kuv 12:1-14; Leev 23:5; Kubal 9:1-14; 28:16; Ma 16:1-7; ne Mat 26:17).
- **Omugaati ogutazimbulukuswa** (Kuv 12:15-20; Leev 23:6-8; Kubal 28:17-25; 1 Kol 5:6-8).
- **Ebibala ebiberyeberye** (Leev 23:9-14; Bar 8:23; 1 Kol 15:20-23).
- **Zi Sabiiti** (Leev 23:15-21; Kubal 28:26-31; Ma 16:9-12; Bik 2:1-4; 1 Kol 16:15).
- **Amakondeere** (Leev 23:23-25; Kubal 29:1-6).
- **Lunaku lwa kutangirirwa** (Leev 16; 23:26-32; Kubal 29:7-11; Bar 3:24-26; Beb 9:7).
- **Weema** (Leev 23:33-43; Kubal 29:12-34; Ma 16:13-15; Yok 7:2, 37).
- **Okukungana Okutukuvu** (Leev 23:36; Kubal 29:35-38).
- **Pulimu** (Eseza 9:18-32).

ENDAGAANO ENKADDE I

Endagaano Enkadde: Ebisembayo

Eby'okuwandiika —

¹John Rea, Theocratic Nation course at Regent University, 1986.

²John Walton, Chronological and Background Charts of the Old Testament. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House, 1978.

ENDAGAANO ENKADDE I

Eby'okuwandiika —